

TIRHALA

Mora'nın sancak beyi sıfatıyla görev yaptığı dikkati çekmektedir (BA, KK, nr. 665, s. 13). Osman Şah Bey bu tarihten az sonra ölmüş olmalıdır. XVI ve XVII. yüzyıllarda Tırhala Baharî (ö. 958/1551), Veysî (ö. 1037/1628), Pâre Pârezâde Ahmed Efendi gibi pek çok şair ve müellifin doğduğu ya da yaşadığı şehirdir. Nev'izâde Atâî de iki defa Tırhala kadılığı yapmıştır.

XVII. yüzyıl Osmanlı Tırhalası'na ait en iyi tasviri, Kandiye kuşatmasına katılmak için Edirne'den Girit'e giderken 1668 Mayıs'da yolu üzerindeki bu şehre uğrayan Evliya Çelebi yapmıştır. Tırhala Kalesi'ni ayrıntılı biçimde anlatan Evliya Çelebi burada bahçeli ve taştan 2300 evin bulunduğunu yazar. Tırhala'nın on altı müslüman ve sekiz hıristiyan mahallesine ayrıldığını belirtirse de yahudilerden söz etmez. Şehirdeki sekiz cuma camisinin adını verir (Mimar Sinan'ın yaptırdığını söylediği Osman Şah Bey Camii, Mustafa Paşa Camii, Gazi Turahan Bey Camii, Lala Paşa Camii, İskender Bey'in Alaca Camii ve Turahanoğlu Ömer Bey Camii). Ayrıca altı medrese, üç hamam, beş han ve en büyüğü Osman Şah Bey'e ait üç imareti zikreder. Evliya Çelebi şehrin sekiz tekkesi arasında meşhur Nüredinzâde'nin bir müridi olan Mehmed Efendi'nin Halvetî Tekkesi'nden bahseder.

Evliya Çelebi, Turahanoğlu Ömer Bey Bedesteni ile Tırhala'nın kiliselerini anlatmaz. XIV. yüzyılın ortalarından kalma St. Stefanos Kilisesi hariç diğer altı kilise kaleinin aşağısındaki yukarı şehirde yer almaktaydı. Bunlar XVI ve XVII. yüzyıllardan kalma, çoğu kıymetli duvar resimleriyle boyanmış ve ahşap oymacılıkla süslenmiştir. XVII ve XVIII. yüzyıllarda şehrin gelişmesini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. 1749'daki yangın Tırhala'nın büyük bir bölümünü imha etmiş olsa da şehir hızla yeniden eski halini aldı. 1770 yılının felâketli günlerinde Mora'da Ruslar'la savaşmaya giden 4000 kişilik düzensiz Arnavut birliği 3000'e yakın kişinin ölümüne yol açtı. Bu olay sırasında Tırhala tamamen talan edildi; yarı yarıya yıkıldı, ancak daha sonra yeniden toparlandı.

XIX. yüzyılın ilk dönemleri için Tırhala'ya dair birkaç seyyahın verdiği bilgiler birbiriyle çelişse de bazı tesbitler yapılabilir. 1806'da İngiliz seyyahı Martin Leake, Tırhala'nın 1200 ile 1500 evi ve yedi sekiz camisi, pek çok kilisesi ve iki sinagogunun bulunduğunu, Tepedelenli Ali Paşa idaresinde hızlı bir çöküşe geçmekle birlikte hâlâ Yunanistan'ın en büyük şe-

hirlerinden biri olduğunu bildirir. Leake burada 1000 Türk, 200 Yunan ve elli yahudi ailesinin yaşadığını da belirtir. Kış aylarında Ulah çobanlar sürüleriyle dağlardan inerek şehrin civarındaki alanlarda kışlar, el sanatları ve ticaretle uğraşırlardı. İlk bahar ve yaz aylarında şehir kış aylarına oranla daha az bir nüfusa sahipti. Şehir yöresinde yine burada işlenen oldukça yüksek kalitede pamuk yetiştirilmekteydi. Yünlülerle ipek de üretiliyordu. Şehir kaliteli kırmızı keçi deri imalâtıyla da meşhurdur. 1813'te İngiliz seyyahı Henry Holland 2000 ev ve 10.000 ile 12.000 nüfustan söz eder; yedi cami, on kilise, iki sinagogun, 600 ile 700 arası Yunan ailesi bulunduğunu yazar (3500 Yunan ile 7500 civarında Türk nüfusu). Nüfusun büyük bir bölümü Türk'tür. Ayrıca Holland da ovada oldukça yaygın olan pamuk yetiştiriciliğini zikreder. Martin Leake Tepedelenli Ali Paşa'nın yeni bir tekke yaptırdığını yazar. 1249 (1833-34) tarihli bir Osmanlı vakıf defteri (BA, EV, nr. 9442), Ali Paşa'nın Sa'dî dervişleri için büyük bir tekke kurduğunu ve burayı zengin eşyalarla donattığını gösterir. Aynı defter, Tırhala şehrinde bir cami ile Bekirzâde Ali Medresesi, Gülşeniyye, Nakşibendiyye, Kâdiriyye ve Sa'diyye tarikatlarına bağlı altı tekke / zâviyenin yer aldığına işaret eder. 1836'da Ioannis Anastasios Leonardos şehirde 1500 ev, on kilise, yedi cami, Yunanlılar, Türkler ve yahudilerden oluşan 12.000 kişilik nüfus bulunduğunu belirtir. 1288 (1871) tarihli *Yanya Vilâyeti Salnâmesi* bir bütün halinde Tırhala kazasının erkek nüfusunu verir. Buna göre 44.544 erkek nüfusunun sadece 1869'u (3740 kişi) müslümandı. Kazada on beş cami, yedi tekke ve türbe, buna karşılık 440 kilise ve manastır, birkaç sinagog mevcuttu.

1881'de Osmanlılar, Alasonya (Elasson) hariç bütün Tesalya'yı yeni Yunan Krallığı'na vermeye zorlandı. Alman etnografı Gustav Weigand 1880 yılında Tırhala'nın 2000 kişilik Türk nüfusunun bulunduğunu, ancak 1889'da bunun otuz aileye indiğini belirtir. Şehrin İslâmî eserleri de aynı hızla ortadan kaldırıldı. Âbidevî Ömer Bey Bedesteni 1900'den kısa bir süre sonra yıkıldı. 1930'larda bütün şehir Avrupa planlarına göre tekrar inşa edildi. Sadece büyük cami ile Osman Şah Bey Türbesi ayakta kaldı; Franz Babinger ve Anastasis K. Orlandos'un girişimleri neticesinde bunların yıkımı önlendi. 1990'larda her iki eser onarımdan geçirildi. Kısmen Sırp-Bizans, kısmen Osmanlı yapımı olan kale de bugüne ulaşmıştır. 2001'de 51.900 nüfu-

sa sahip olan şehir bir Ortodoks piskoposluk merkezi durumundadır. Sanayi kuruluşu olarak tekstil ve tütün işletmeleri vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hicrî 859 Tarihli Süret-i Defter-i Sancak-ı Tırhala (nşr. Melek Delilbaşı – Muzaffer Ankan), Ankara 2001, I-II, tür.yer.; İbn Kemal, *Tevârih-i Âli Osman*, IV, s. 220-227; Evliya Çelebi, *Seyahat-nâme*, VIII, 201-208; H. Holland, *Travels in the Ionian Islands, Thessaly, Macedonia etc. 1812 and 1813*, London 1815, s. 246-248; W. M. Leake, *Travels in Northern Greece*, London 1830-35, I, 427; IV, 279-287; I. A. Leonardos, *Neotatis Thessalias Chorografia*, Pest 1836 → Larissa 1992, s. 58; G. Weigand, *Die Aromunen*, Leipzig 1895, s. 172-175; Gibb, *HOP*, III, 208-218, 232-242; Fr. Babinger, *Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante*, München 1966, II, 96-98; a.mlf. – [T. Gökbilgin], "Tırhala", *İA*, XII/1, s. 249-251; J. Koder – F. Hild, *Tabula Imperii Byzantini I: Hellas und Thessalien*, Wien 1976, s. 277-278; S. Lauffer, *Griechenland, Lexikon der historischen Stätten*, München 1989, s. 690-691; Güler Necipoğlu, *The Age of Sinan: Architectural Culture in the Ottoman Empire*, London 2005, s. 442-444; A. K. Orlandos, "I Arhitektonikî tou tsamîou Osmân Sâhton Trikkâlon", *Praktikâ tis Akademias Athinon*, IV, Atina 1929, s. 319-325; N. Beldiceanu, "Un acte sur le status de la communauté juive de Trikala", *REI*, XL/1 (1972), s. 129-138; a.mlf. – P. Nasretel, "La Thessalie entre 1454-55 et 1506", *Byzantion*, LIII/1, Bruxelles 1983, s. 104-106; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Yavuz Sultan Selim'in Kızı Hanım Sultan ve Torunu Kara Osman Şah Bey Vakfiyeleri", *TTK Belleten*, XL/159 (1976), s. 467-478; Alexandra Yerolimpos, "Tırhala", *EP²* (İng.), X, 539-540.

MACHIEL KIEL

TIRIMMÂH
(الطرمح)

Ebû Nefr (Ebû Dubeybe) et-Tırmimâh el-Hakem b. Hakîm b. el-Hakem b. Nefr et-Tâî (ö. 125/743 [?])

Emevîler devri şairi.

50 (670) yılı civarında kültürlü bir ailenin çocuğu olarak Dımaşk'ta doğdu ve burada yetişti. Başını kaldırıp kendini beğenen bir eda ile yürüdüğünden "Tırmimâh" (uzun ve yüksek) lakabıyla tanınmıştır. Ancak Tırmimâh'ın onun asıl adı olduğunu belirten kaynaklar da vardır. Tırmimâh b. Adî el-Ekber'den ayrılması için Tırmimâh el-Asgar diye de anılır. Büyük dedesi Nefr şairdi. Onun babası sahâbî Kays b. Cahder b. Sa'lebe, Hâtîm et-Tâî'nin teyzesinin oğludur. Tırmimâh askerlik yaşına gelince Emevî ordusuna katıldı. Kûfe'ye intikal eden askerlerle birlikte 70 (689-90) yılından sonra Kûfe'ye göç etti ve Benî Teymullah b. Sa'lebe kabilesi arasında kaldı. Burada yaş-

İ bir Hâricî'nin etkisiyle Hâricî inancını benimsemiştir. Diğer Hâricî şairlerinin aksine şiirlerinde savaştan söz etmemesi, savaş tahriki yapmaması, Hâricîler dışındaki müslümanları tekfir etmemesi, özellikle bir Adnânî olan Şii şairi Kümeýt el-Esedî ile dostluk kurması gibi hususlar onun Hâricîler'in ilımlı kolu Sufriyye'ye mensup bulunduğu görüşünü güçlendirmektedir. Bunun yanında Ezârîka'dan olduğunu ileri süren kaynaklar da vardır. Divanında Hâricî inancını yansıtan şiirleri, beyit sayısı on yediyi geçmeyen bir kaside ile iki kıtadan ibarettir. Bu sebeple bazıları onun Hâricî sayılmaması gerektiğini söyler. Hâricîler'de kabile değil mezhep asabiyeti bulunmasına rağmen Tırmâmâh'ın Adnânîler'e karşı Kahtânîler'i savunması da bu iddiayı teyit etmektedir. Kûfe'de ordudan ayrılıp kendini ilim tahsiline verdi; özellikle dil, nahiv, edebiyat ve şiirle meşgul oldu. Başta Kûfe Camii olmak üzere çeşitli yerlerde birçok âlim ve şairle görüşüp onlardan faydalandı. Recez şairi Accâc gibi fasih bedevîlerden fasih lugatlara, garîb ve nâdir kelimelere dair bilgiler öğrendi. Şu'be b. Haccâc uzunca bir süre şiir konusunda ondan ders aldı. Kendisi hazarî bir şair olduğundan çöl hayatını bizzat yaşamadığı için kadîm çöl şairlerine özenerek çöl tasvirlerinde garîb kelime ve tabirleri çokça kullanmasını Ebû Ubeyde et-Teymî ile Asmaî yersiz bulmuştur. Tırmâmâh ile Kümeýt'in bedevî şiirine, garîb ve nâdir kullanımlara ilgisinin sebebi yazdıkları şiirlerin başkaları tarafından şâhid olarak gösterilmesi arzusudur. Tırmâmâh Kûfe'de Selmâ adlı bir hanımla evlendi, ondan Dubeybe, Samsâme ve Nefr adında üç oğlu oldu. İbnü't-Tırmâmâh diye tanınan torunu Ebû Mâlik Emân b. Samsâme şair, dil ve edebiyat âlimi olup Mühellebîler'in yanında kâtip sıfatıyla çalıştı. Ailesini Kûfe'de bırakıp geçimini sağlamak için veya başka sebeplerle uzak İran şehirleri Kirman, Kazvin ve Rey'e giderek bir süre buralarda kalan Tırmâmâh'ın Rey'de çocuklara verdiği dil ve edebiyat derslerinin ilgiyle izlendiğinden söz edilir. Bu dönemde aile, çocuk, vatan özlemine dile getiren şiirler yazdı (*Divân*, s. 94, 98, 100-103). Basra'ya giden Tırmâmâh, Hişâm b. Abdülmelik'in Irak valisi Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'ye sunduğu bir methiye karşılığında 20.000 dirhem aldı (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, X, 152). Abdülmelik b. Mervân'ın Horasan valisi Yezîd b. Mühelleb el-Ezdî ile Horasan'da görüştü; onu öven, savaş ve fetihlerini tasvir eden şiirler kaleme aldı (*Divân*, neşredenin girişi, s. 17). Bu gezilerden sonra Kûfe'ye

döndü ve hayli yaşlanmış olarak burada vefat etti.

Tırmâmâh asabî ve gururlu bir kişiydi, kendisinde büyüklük ve üstünlük görüyordu (*a.g.e.*, s. 246). Ayrıca soylu Tay kabilesinin itibarlı bir ailesine mensuptu. Fahr konusundaki şiirlerinde Tay kabilesinin erdemleri önemli bir yer tutmaktadır. Şair Zürrumme ile Hammâd er-Râviye, Asmaî ve Ebû Ubeyde et-Teymî gibi dil ve edebiyat âlimleri onun şiirlerindeki övgüyle etmiştir. Erken İslâm döneminin önde gelen şairlerinden olan Tırmâmâh'ın şiirlerinin çoğunu fahr ve hicviyeleri teşkil eder. Fahriyelerinde Kahtân ile onun kolları olan Tay ve Ezd kabilelerine bağlılığını dile getirmiş, onların cömertlikleri, üstünlükleri, erdemleri, Câhiliye ve İslâm dönemindeki etkinlikleriyle övülmüştür. Hicivleri arasında Ferezdak ve kabilesi Temîm için yazdıkları önemli bir yer tutmaktadır. Dönemin iki önemli şahsiyeti olan, kendilerinden destek gördüğü Yezîd b. Mühelleb el-Ezdî ile Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'yi övmüş, onların yiğitliklerini dile getirmiştir (*a.g.e.*, s. 219-220, 223). Ancak bundan maddî bir karşılık beklemediği anlaşılmaktadır (*a.g.e.*, neşredenin girişi, s. 30). Tırmâmâh'ın şiirlerinde çokça yer verdiği diğer bir konu tasviridir. Özellikle çöl hayvanları ve çöl manzaraları, ova, vadi ve tabiat olaylarıyla ilgili tasvirleri önemli bir yer tutmaktadır. Zühd ve hikmet konusunda on civarında beyti vardır. Şiirlerinde kulağa hoş gelen bir mûsiki âhengi hissedilmektedir.

Birçok âlim Tırmâmâh'ın şiirlerinin derlenmesi ve şerhi konusunda çalışma yapmıştır. Bunların başında Ebû Saîd es-Sükkerî ve Ebû'l-Hasan Ali b. Abdullah et-Tûsî gelmektedir. İbnü'n-Nedîm çok sayıda âlimin bu konuda çalıştığını söylemekte, fakat isim vermemektedir (*el-Fihrist*, s. 84). Tırmâmâh'ın divanı 328 (940) yılında Ebû Ali el-Kâfî'nin kütüphanesi içinde Endülüs'e götürülmüştür (İbn Hayr, s. 396). Divanın ilk neşri, önemli bir kısmı eksik olan British Museum'da kayıtlı nüsha esas alınarak Fritz Krenkow tarafından gerçekleştirilmiştir (London 1927). Krenkow ayrıca çeşitli kaynaklarda rastladığı ona ait şiirleri toplamış ve esere ilâve etmiştir. Bu ilâveye rağmen söz konusu neşir Tırmâmâh'ın şiirlerinin ancak yarısını içermektedir. Krenkow esere bir girişle çeşitli dizinler eklemiş ve divanı İngilizce'ye tercüme etmiştir. Divanın ilmi bir neşri Çorum İl Halk Kütüphanesi'ndeki nüsha ile (nr. 2262) Krenkow neşirini esas alıp giriş, indeksler ve notlarla birlikte İzzet Hasan yapmıştır (Dımaşk 1968; Beyrut 1994). İz-

zet Hasan ayrıca Tırmâmâh'ın kaynaklarda bulunan şiirlerini toplayarak uygun yerlere yerleştirmiş veya divanın sonuna eklemiştir (s. 305-321). Tırmâmâh'ın hayatı ve şiirleriyle ilgili olarak Ali M. Ali el-Hubûbî (*et-Tırmâmâh b. Hakîm: Hayâtühü ve şî'ruh*, 1969, İskenderiye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi), Cemâl Abdülhâfız Mansûr (*et-Tırmâmâh b. Hakîm: Hayâtühü ve şî'ruh*, 1972, Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi), Ali Abdurrahman Hüseyin Fethî (*et-Teşbih fi şî'ri't-Tırmâmâh*, 1991, Ezher Üniversitesi Arap Dili Fakültesi) ve Mustafa M. E. Tâhûn (*Şî'ru't-Tırmâmâh: Dirâse üslûbiyye*, 1995, Menûfiye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi) yüksek lisans tezi hazırlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tırmâmâh, *Divân* (nşr. İzzet Hasan), Beyrut 1414/1994, tür.yer.; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 5-41; İbn Kuteybe, *eş-Şî'r ve's-Şu'arâ*, s. 585-590; Sa'leb, *Mecâlis* (nşr. Abdüselâm M. Hârûn), Kahire 1949, s. 158, 216; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî* (nşr. Ahmed eş-Şinkitî), Kahire, ts., X, 148-153; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Flügel), s. 78, 84, 158, 234; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 396; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, s. 200; Süheyr el-Kalemâvî, *Edebü'l-Havâric*, Kahire 1945, s. 1, 99, 120-122, 125; Sezgin, *GAS*, II, 351-352; IX, 280; İhsan Abbas, *Şî'ru'l-Havâric*, Beyrut, ts. (Dârü's-sekâfe), s. 235-239; Şevki Dayf, *Târîhu'l-edeb*, II, 311-314; Abdürrezzâk Hüseyin, *Şâ'iru'l-Havâric*, Amman 1986, s. 143-156; Hafîl Merdem Bek, "et-Tırmâmâh b. Hakîm et-Tâ'î", *MMİADm*, XVII (1942), s. 49 vd.; F. Krenkow – [Taieb el-Achèche], "al-Tırmâmâh", *EP* (İng.), X, 541-542.

ZÜLFİKAR TÜCCAR

TIRNOVA

Yunanistan'ın Tesalya bölgesinde tarihi bir kasaba.

Yunanistan'ın Tesalya bölgesindeki Larissa (Yenişehir) idarî bölümünün sınırları içinde bulunmaktadır; bugünkü adı Týrnâvos'tur. XV. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlılar tarafından Tesalya ovasının kuzey kenarındaki Milona geçidine yakın bir mevkiye yeniden kuruldu ve Osmanlı döneminde Tesalya'nın en büyük kasabası haline geldi. XVIII. yüzyılda İslâmî hayatın etkili olduğu bir yer durumundaydı. Bu gelişmede Turahanoğlu Ömer Bey'in büyük vakfının bir parçası şeklinde imtiyazlı bir statüye sahip bulunması rol oynadı.

XVIII. yüzyıla ait Gazi Turahan Bey'in yarı efsanevi *Menâkıbnâme*'sinden hareketle Tırnova kasabasının 1420 yılı civarında Gazi Turahan Bey tarafından Tesalyalı Yunanlılar için güvenli bir sığınak halinde kurulduğu belirtilir; Turahan Bey de Tesal-